

Výrobní (hrnčířský ?) areál z časného novověku v Berouně – České ulici čp. 56

Pavel Vařeka

1. Úvod

Na podzim roku 1997 a počátkem roku 1998 byl realizován Ústavem archeologické památkové péče středních Čech předstihový záchranný archeologický výzkum parcely čp. 56 v České ul. v Berouně (P. Vařeka, I. Benková; obr. 1). Na předmětné ploše byla v roce 1983 provedena demolice zástavby (archeologické nálezy z klenebních zásypů cf. Matoušek – Scheufler – Štajnoch 1985). Terénní výzkum byl vzhledem k předchozí přípravě staveniště mechanizací zahájen na výrazně snížené úrovni parcely s pouhými torzy archeologických situací. Přední část parcely zaujímaly sklepy zbořeného domu a odkryv se soustředil na zadní část dosahující až k městské hradbě. Výzkum poskytl především velmi bohaté doklady vrcholně středověkého osídlení, zatímco pozdně středověké a novověké situace převážně chyběly z důvodu mladších porušení nebo odtěžení mechanizací. Výjimku představovala situace při střední části jihovýchodní parcelní hranice s dochovanými torzy zděné zástavby a výrobního objektu, které překrývala mocná vrstva požárového zánikového horizontu. V této části parcely byla položena sonda 1 (obr. 2). Vyhodnocení novověkých situací odkrytých v této sondě je věnován tento příspěvek.

2. Terénní situace (sonda 1)

Nejstarší horizont osídlení v sondě 1 řadíme do 13. století (zejm. zahloubená stavba s kamennou plentou), který převrstvily relikty sídelních a výrobních aktivit 14.–15. století. Báze stratigrafie z časného novověku (3. horizont osídlení) je tvořena povrchem starších vrstev 1004 a 1025, na které nasedají situace, které odrážejí výrazné sídelní aktivity spojené s rozsáhlými terénními zásahy a výstavbou. Výsledkem snižování terénu je dochování výlučně stratigraficky starších úrovní na většině plochy sondy 1.

Nejvýraznějším pozůstatkem aktivit tohoto horizontu jsou torza zděné zástavby a výrobního objektu (obr. 3–6). Z prostoru východní sousední parcely (dnešní čp. 75/1) vybíhá dvojice rovnoběžných zdí orientovaných od jihojihovýchodu k severoseverozápadu (1020, 1023) vzdálených 1–1,1 m (na jihovýchodní straně byly porušena novostavbou na sousední parcele). Východní zeď (1020) z lomového kamene (ojediněle z cihel) na jíl o tloušťce 0,75 a dochovaná do výšky 1 m byla oboustranně lícována. Zeď byla ukončena pečlivě zalícovanou šikmou špaletou.

Západní zeď (1023) se dochovala v délce 3 m a maximální výšce 1 m. Zeď z lomového kamene a ojediněle cihel na jíl a maltu (východní část) byla na východní straně lícována a místy opatřena hrubou omítkou. Konstrukce byla na jižní, západní a severní straně těžce poškozena bagrováním, nedochoval se zde jediný líc a její max. síla dosahovala 1,35 m. Zřejmě je pouze hlubší založení východní části s dochovaným lícem (základová spára na kótě cca 281,50 m n. m.), zatímco v západní a severní části je základ mělčí (kóta 218,92–219,06 m n. m.). Zdivem procházel kolmo k líci otvor o šířce 0,4–0,45 a výšce 0,35 m s pravoúhlou špaletou a segmentovým záklenkem. Dochovaná délka činila 1,3 m. Otvor je armován cihlami o velikosti 27x15x6 cm pojenými jílem. Ve spodní části byly cihly kladeny naplocho kolmo k ose otvoru, boční strany byly vyzděny podélně naplocho kladenými cihlami. Kromě východní lící části byl záklenek destruován a prostor vyplňovala vrstva 1010.

K východní zdi 1020 byla přiložena pec, ze které se zachovala jižní část v délce 1,6 m a do výšky max. 0,9 m. Pec zřejmě oválného nebo hruškovitého půdorysu se otvírala nakládacím otvorem k jihozápadu (celkovou délku pece můžeme rekonstruovat na cca 2 m). Plášť (1011) byl vyzděn z cihel o velikosti 26–27x12x7 cm kladenými delší stranou kolmo k lícům a vázanými jílem s příměsí jemného písku. Jílem byly stěny omazány z vnější i vnitřní strany. Nakládací otvor byl taktéž vyzděn z cihel a dochoval se pouze malý náběh záklenku. Dno pece (1013) mírně skloněné od severovýchodu k jihozápadu tvořila jedna vrstva naplocho na jíl pečlivě kladených cihel (celých a půlek, ojediněle menších fragmentů). Cihly mírně odlišného formátu o velikosti 26x17x6 cm byly skládány (v podstatě bez respektování vazby) delší stranou kolmo k ose pece. V peci se nepodařilo

nalézt žádné indicie výrobní aktivity, dno bylo vymetené. Vnitřní prostor vyplnila destrukční vrstva 1005.

Ve vzdálenosti 0,45 m před nakládacím otvorem byla odkryta oválná jáma s plochým dnem (orientována delší osou k nakládacímu otvoru) o velikosti 1x0,68 m a hloubce 0,2–0,25 m. Spodní část jámy vyplňovala vrstva drobných uhlíků (1006) a svrchní část vrstva 1001=1002 (cf. níže).

Celá situace zanikla zřejmě katastrofálním požárem, v jehož důsledku (či v souvislosti s následnými planýrkami ?) byly trosky zástavby a pece překryty vrstvou kypré až měkké písčité hlíny s množstvím vypálené fragmentů mazanice, uhlíků, kamenů, fragmentů malty a vápna (1001=1002), která dosahovala místy mocnosti téměř 1,5 m. Vrstva obsahovala značné množství zlomků keramiky (místy byly nacházeny výlučně zlomky keramiky s příměsí hlíny). V jediném případě se dochovaly celé nádoby – do většího hrnce byl vložen menší hrnek (obr. 7). Ve východní části nasedá na vrstvu 1001=1002 vrstva jílovité hlíny (1003), která je zřejmě dokladem planýrek po zániku starší zástavby.

3. Interpretace

Zjištěný výrobní areál je umístěn v hloubce parcely, která sahala až k městské fortifikaci. Vztah zjištěných reliktních k zástavbě vzhledem k porušení situací neznáme. Fragment zděné konstrukce 1023 může představovat zadní zeď domu, který byl situován v přední části parcely (sklepní zásypy s nálezy z pozdního středověku byly vzorkovány na řezu při severozápadní hranici parcely) a zeď 1020 pak může být reliktem např. přístavku sloužícího výrobním účelům. Nejasná však zůstává funkce otvoru se segmentovým záklenkem a cihlovým armováním. Vzhledem k rozdílné niveletě založení zdiva 1023 je spodní část otvoru v jihozápadní části (směrem do interiéru předpokládaného domu) velmi nízko nad základovou spárou (zcela nelze vyloučit ani jeho spojitost s dalším výrobním zařízením).

Nejvýznamnější indicie přítomnosti hrnčířské výrobní aktivity poskytují zánikové destrukční vrstvy (1001=1002, 1010), které obsahovaly více než 10 000 zlomků keramiky, přičemž velké množství nálezů představuje nedokončené výrobky. Především se jedná o absenci polevy u zlomků opatřených výzdobou hlinkou (aplikace nástřepí, trasakování, mramorování nebo malování), u kterých předpokládáme, že nádoby prošly předžahem, ovšem nedošlo k finálnímu výpalu po glazování hrnčiny (obr. 8; z tohoto souvrství pochází také horní mlecí kámen – běhoun mlýnku, který mohl sloužit k mletí oliva na polevu). Tyto nálezy naznačují uskladnění velkého množství dokončených i nedokončených hrnčířských výrobků v blízkosti zkoumané situace, které se při požáru (nebo následných planýrkách) dostaly do destrukčních vrstev.

Vlastní fragment pece neumožňuje specifikovat pyrotechnologickou výrobu, ke které byla využívána. Výpal keramiky patří k jedné z více interpretačních možností. V takovém případě by se jednalo o jednoprostorovou hrnčířskou pec se spojeným topeništěm a vypalovacím prostorem neboť postrádáme jakékoliv stopy roštu (rošt ovšem mohly nahrazovat staré hrnce, tzv. kabáty). Tyto jednoduché pece se využívaly po celý novověk (z nových analogických nálezů z časného novověku např. Praha–Nové Město, Klimentská ul., *Juřina* 1998), byť v městském prostředí časného novověku předpokládáme uplatnění především pecí dvoupřestorových, ať již vertikálních nebo horizontálních (např. *Žegklitz* 1985).

Interpretace prezentované situace jako reliktní hrnčířské dílny se může opírat pouze o nepřímé svědectví výše zmíněných početných nálezů keramiky z destrukčních vrstev překrývajících pec a zástavbu, které mohou představovat pozůstatek skladu výrobků a polotovárů v bezprostřední blízkosti. Další významnou indicií je prostorový kontext zkoumané plochy. Česká ulice náleží společně s ulicí Na klášteře k jediné intramurální části města, kde byli hrnčíři ve sledovaném období usazeni (*Vávra* 1899, 135). Srovnatelné mocné destrukční vrstvy s početnými keramickými soubory z časného novověku byly zjištěny též na parcele v jihovýchodním sousedství (záchranný výzkum I. Benkové).

Předstihové a záchranné archeologické výzkumy v 80. a 90. letech 20. století přinesly doklady časně novověké hrnčířské výroby v Berouně, byť zatím nepřímé, které pocházejí jak z městského jádra tak i z předměstí (*Matoušek – Scheufler* 1980; 1983; *Matoušek – Scheufler – Štajnochr* 1985; prezentovaný výzkum v l. 1997–1998). Tyto nálezy odpovídají svědectví psaných pramenů o rozvinutých hrnčířských výrobních aktivitách ve městě v 16.–17. století (*Vávra* 1899; *Winter* 1906; 1909). Mohutný destrukční požárový horizont dokumentovaný na parcele čp. 56 svědčí o jednorázovém katastrofálním zániku zástavby v časném novověku, jehož přesnější datování musíme zatím bez detailní analýzy artefaktů ponechat otevřené (nelze vyloučit spojitost s událostmi třicetileté války, avšak podle předběžného posouzení nálezů ani např. přelom 16./17. století). Spojení torzovitě dochovaných situací

s hrnčířskou dílnou z časného novověku produkující proslulé, tzv. berounské zboží je vzhledem k nálezovému kontextu velmi pravděpodobné.

Literatura

JUŘINA, P. 1998: Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu v Klimentské ulici čp. 1207 a Soukenické ulici čp. 1194, Praha 1 – Nové Město. Praha (archiv spol. Archaia, čj. 246/98).

MATOUŠEK, V. – SCHEUFLER, V. 1980: Nálezy novověké keramiky v Berouně, Vlastivědný sborník Podbrdská 18, s. 53–57.

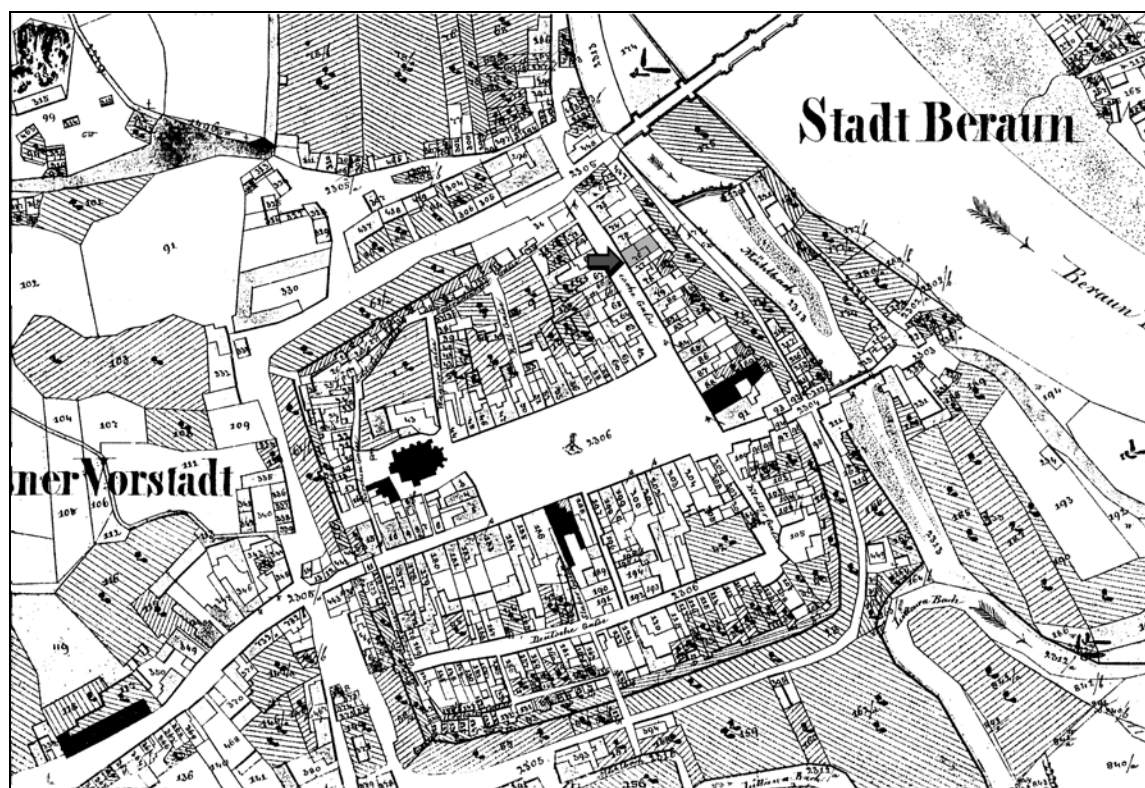
MATOUŠEK, V. – SCHEUFLER, V. 1983: Raně novověké berounské zboží ve světle archeologických výzkumů v Berouně, Archaeologia historica 8, s. 189–196.

MATOUŠEK, V. – SCHEUFLER, V. – ŠTAJNOCHR, V. 1985: Berounské majoliky, Časopis Národního muzea A 154, s. 126–139.

VÁVRA, J. 1899: Paměti královského města Berouna. Beroun.

WINTER, Z. 1906: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách ve XIV. a v XV. století. Praha.

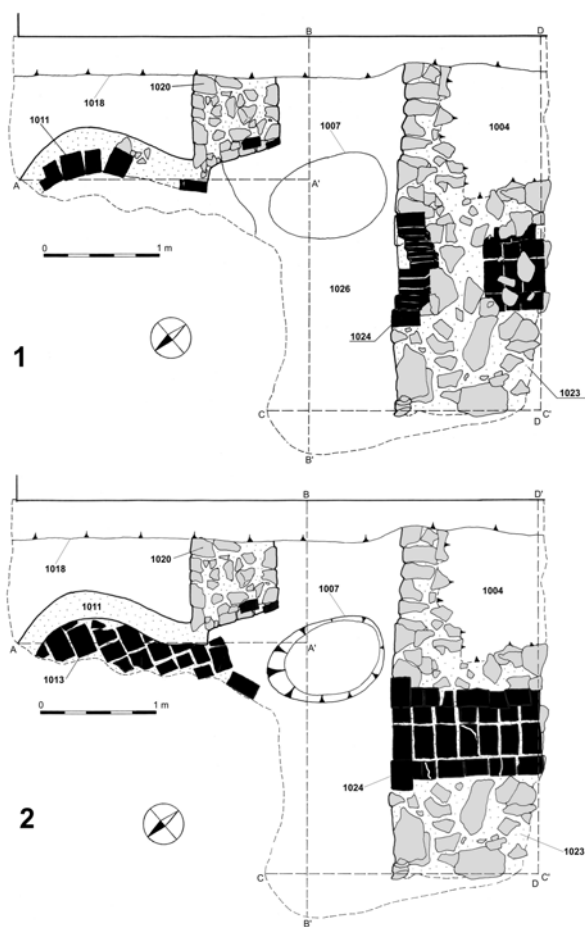
ŽEGKLITZ, J. 1985: Vybavení hrnčířské dílny v 15.–počátek 17. stol. v Čechách, Muzejní a vlastivědná práce 23, s. 146–155.

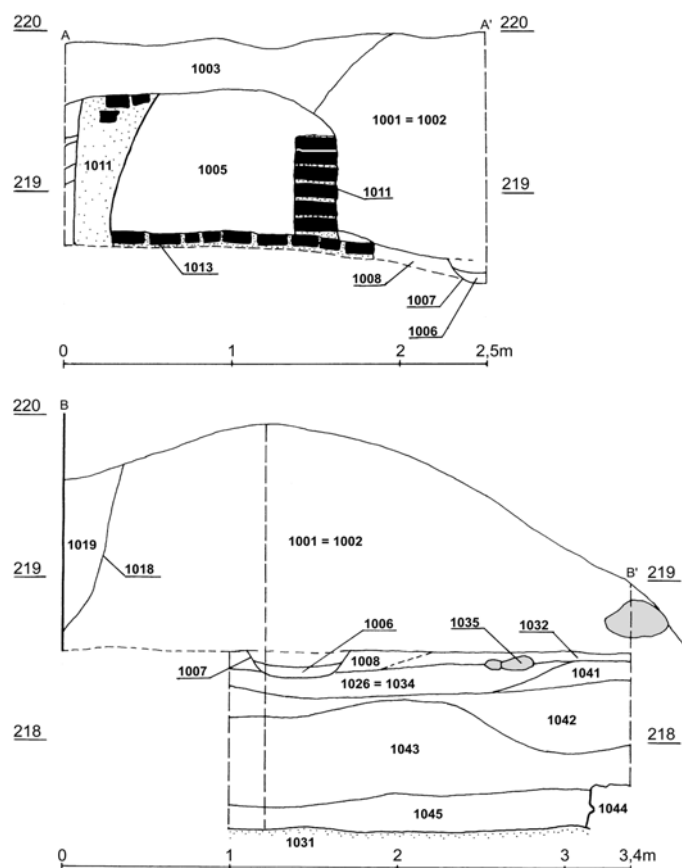
Obr. 1 Beroun. Mapa stabilního katastru z roku 1840 s vyznačením zkoumané parcely

Obr. 2 Beroun – Česká ul. Pohled na zkoumanou plochu od západu (směrem od průčelí zbořeného domu do hloubky parcely). Sonda 1 s relikty pece a zástavby z časného novověku označena šipkou; v zadní části parcela zasahuje až k městské hradbě

Obr. 3 Beroun – Česká ul. Sonda 1, plán situací z časného novověku. 1 – horní úroveň, 2 – spodní úroveň (kameny šedě, cihly černě)

Obr. 4 Beroun – Česká ul. Sonda 1, řez 1 a 2
(kameny šedě, cihly černě)

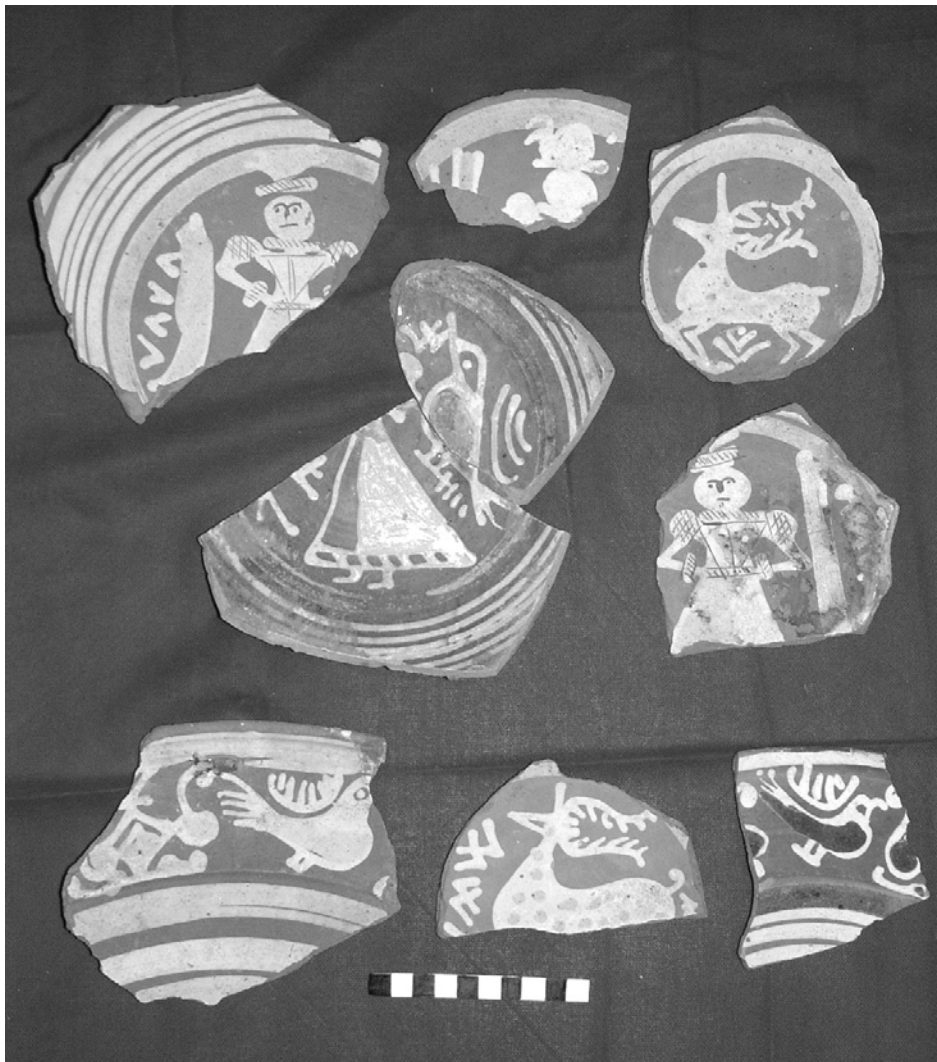
Obr. 5 Beroun – Česká ul. Sonda 1, relikt pece s mělkou předpecní jámou a zeď 1020. Pohled od severu

Obr. 6 Beroun – Česká ul. Sonda 1, pohled na celou situaci z časného novověku od východu. V popředí relikt pece a zdi 1020, vzadu zeď 1023 se zazděným otvorem se segmentovým záklenkem

Obr. 7 Beroun – Česká ul. Sonda 1, detail požárové destrukční vrstvy 1001 =1002 s torzem hrnce a vloženým hrnkem; situace v době zahájení odkryvu po odtěžení svrchní úrovně nadloží mechanizací (fotografie a kresby autor)

Obr. 8 Beroun – Česká ul. Sonda 1, vrstva 1001. Výběr fragmentů červeně se pálicí keramiky (keramická třída B5001, dosahuje 90 % zastoupení v souboru) zdobené malováním bílou hlinkou (foto K. Koucký)